

IX.

Un pásaj din Evangheliarul de la 1560–61 al lui Coresi rău înțeles până acum.

În *Evangheliarul românesc* de la 1560–61 al lui Coresi găsim la (*Pned. 7 ned*). *Zac. 56* următoarele propozițiuni: „au nu e acesta feciorul al celui. au mumă i se cheamă Maria. e frații lui Iacob, Iosif și Simon și Iuda. și surorile lui nu toate intru noi sănt. de unde amu aceastea toate. și se săblăzniea de el“.

Este învederat chiar de la cea dintâi cetire că întâia propoziție nu are înțeles. D-l P. V. Haneș în studiul său intitulat *Evangheliarul românesc din 1561 în comparație cu cel slavonesc*, publicat în *Convorbiri literare*, XLVII—1913, No. 10, la p. 995 ne spune relativ la acest pasaj următoroarele:

„E feciorul al *celui* (pag. 52), e rău tradus. În textul slav e *тѣкътоновъ* (V., 3, 23), adj. pos., fabri, deci „al muncitorului“, „al lemnarului“. Chiar găsim în Biblia de la 1688 „teslariului“ (Matei XIII, 55). Traducătorul român a luat pe *тѣкътоновъ* drept pronume“.

Explicarea dată de d-l Haneș însă nu ni se pare de loc probabilă. Ea trebuie căutată altundeva.

Traducătorul (cine va fi fost el nu știm, dar știm că eră din un ținut unde influența ungurească eră puternică, ceea ce dovedește limba lui) a tradus corect pe acest *тѣкътоновъ* cu genitivul cuvântului *aciu* < ung. *ács* „dulgher“, „teslar“, „faber“, *тѣктóнь*. Propoziționea noastră la început a avut deci forma: „au nu e acesta feciorul *aciului*“ (scris *ѧчиюлѹи* ori *ѧчѧлѹи*).

Dacă nu e vorba de o simplă greșală de tipar săvârșită de vreun culegător, faptul ar trebui explicat în felul următor:

Coresi, care eră muntean, nu cunoștea acest maghiarism. *Scriptio continua* i-a îngreunat și mai mult citirea și recunoașterea cuvântului. El a făcut deci și de astădată ceea ce a mai făcut și alteori între împrejurări asemănătoare. A încercat să ne dea ceea ce credeă că poate să fie în text după felul său de a vorbi. În partea întâi a cuvântului a văzut articolul *a*,

care în Ardeal se întrebunează în această formă și pentru masculin și plural. L-a înlocuit deci cu forma corespunzătoare cuvântului determinat. Pe *ciului*, care în această formă nu mai avea înțeles, l-a îndreptat în *celui*, genitivul pronumelui demonstrativ *cel, cea* (= „acel”, „acea”).

Acest fapt constatat în acest chip are pentru noi o înțeită însemnatate.

Mai întâiu ne arată că maghiarismul *aciu* are o vechime destul de mare în o parte a limbii românești.

Al doilea, în caz că Coresi, și nu vreun culegător, a făcut schimbarea despre care am vorbit mai sus, am avea o dovedă mai mult că Coresi avea înaintea sa un text mai vechi, pe ale cărui ardelenisme, când nu le înțelegea, le îndreptă cum il tăia capul.

Al treilea, el e potrivit pentru a se stabili raportul dintre *Evangheliarul* lui Coresi și cel copiat de Radul de la Mănicești între 3 iunie și 4 iulie 1574 lângă târgul Ruși pe apa Vedei.

D-I Iorga (*Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*, București, 1904, p. 23) crede că acest din urmă ne-a păstrat textul vechi în întregime, pe când Coresi ar fi avut dinainte o copie din care „s-ar părea că lipseau câteva pagini pe care tipăritorul ar fi fost silit deci să le traducă din nou”. Aceasta ar însemnat că Radul n'a copiat pe Coresi. D-I Iorga însă a fost indus în eroare de împrejurarea că nu cunoșteă decât exemplarul defectuos reimprimat de arhierul dr. Gherasim Timuș Piteșteanu¹), care se găsește în posesiunea Academiei Române și e descris în *Bibliografia românească veche* a D-lui Bianu, v. I, p. 43—sq. De-atunci începând să au mai descoperit și exemplare complete. Astfel se găsește unul „complet, curat și frumos în Muzeul Național din Budapesta”²), iar altul a fost dat din partea d-lui I. Marțian, maior pensionat, d-lui Pușcariu pentru a-l studia. După descoperirea acestor două exemplare, în care se găsește și textul care lipsește din exemplarul Aca-

1) *Tetraevanghelul diaconului Coresi*, reimprimat după ediția primă din 1560—61 de arhierul dr. Gherasim Timuș Piteșteanu, cu o prefată de C. Erbiceanu, București, 1889

2) V Dr. I. Popovici în *Nouă revistă română*, XI (1912), Nr. 14, p. 167.

demiei Române, firește, ipoteza D-lui Iorga nu se mai poate susțineă.

Evangheliarul lui Radul de la Mănicești în adevăr, cum a constatat mai întâi M. Gaster, prezintă „una identitate absolută“ cu cel al lui Coresi. El nu e decât „una copia della stampa“, care reproduce chiar și „gli errori della stampa“. Astfel „in XIII 36, si legge presso Cipariu a grāu-Iui invece di agrului (*Crestomazia*, I 17), e tal quale nel manoscritto“, iar „in XXIV 49, si dovrebbe leggere *bețiivii*, ma stampa e manoscritto hanno ugualmente *bețiitii*.¹⁾“) Dl I.-A. Candrea asemenea susține că „Radul Grămăticul... copiază, la 1574, pentru Pătrașcu vodă, Tetraevanghelul tipărit de Coresi în 1560—1561²⁾.“

Imprejurarea că în Evangheliarul lui Radu se reproduce exact propoziția „au nu este acesta fețorul al celui“ a lui Coresi arată același lucru, deși nu trebuie să ne scape din ve-

1) *Archivio glottologico italiano* diretto de G. Ascoli, XII, Torino (1890 - 2)¹ p. 199 — Notăm că forma + *bețiif* pare a nu fi o greșală de tipar, ci a existat în adevăr. Se întâlnește și la Anon. Car și în Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, II, 464 Cf Dicț Acad., I, 550 În locul corespunzător textului din urmă în Codicele Todorescu, f. 89 ro, p. 11 întâlnim *bețiivii*, v. ed. noastră publ. de Ac. Rom București, 1913, p. 65 și 219.

2) I.-A. Candrea, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, București, 1916, I, p. CV — Hasdeu care s'a ocupat mai întâi de Evangheliarul lui Radul Grămăticul încă a încercat (*Columna lui Traian*, 1882 - 83) să găsească originalul de pe care a fost copiat acesta. Dar punctul său de plecare a fost gresit a comparat acest manuscris cu texte tipărite ulterior (1648, 1688, 1643 etc); deci nu putea să ajungă la un rezultat definitiv, cel mult putea constată eventuala dependență a acelor texte de textul de pe care el a fost copiat. Totuși comparând manuscrisul de care ne ocupăm cu unele pasaje reproduse de Cipariu din Omiliarul lui Forró Mikláus, despre care altfel crede că e o traducere mai veche, care împreună cu altele au circulat în manuscris „până a le veni timpul de a vedea lumina“, constată că „ne întâmpină o perfectă identitate a textului“. Bănuiește aşadar și el o apropiere între evangheliale lui Coresi și cele ale grămăticului Radu (Cf. *Columna lui Traian*, 1883, p. 310, 315 - 317, 321 și Gaster, I. c. p. 198)

[De aceeași părere e M. Roques, *Romania* 36 (a 1907), p. 431 nota 2 „qui n'est, sans doute, qu'une copie de l'Évangile de Coresi“. Sânt, cu toate asta, câteva deosebiri între Coresi și Radu din Mănicești, care nu se pot explică ca inovații ale acestuia din urmă, ci ne fac să credem că el a avut înaintea sa același manuscrift ca și Coresi. O astfel de formă este acel *maire* citat de mine în darea de seamă asupra lucrării lui I. Iordan. În introducerea ediției Cărții cu învățătură a lui Coresi se vor arăta și alte asemenea forme. S. P.]

dere că Radu vorbește de un »*izvodă*“ de pe care a copiat (v. *Columna lui Traian*, 1882, p. 56), deci, mai curând, manuscris.

N. Drăganu.

X.

O rectificare.

Deoarece o greșală neîndreptată poate ușor să dea naștere la o serie de alte greșeli, în cele următoare îmi voiu luă voie să fac o rectificare, deși cam întârziată.

În cartea, atât și bine controlată și bine scrisă, a d-lui Șt. Ciobanu: *Dosofteiu mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară* (Contribuție la istoria literaturii românești și a legăturilor româno-ruse literare din secolul al XVII-lea), traducere din rusă de Ștefan Berechet, Iași, 1918, p. 14—15 ni se spun următoarele:

„Cele mai vechi texte românești păstrate până astăzi sunt niște mici fragmente găsite de același învățat.¹⁾ Primul din aceste manuscrise (două file complete și mici fragmente din alte file) prezintă un fragment dintr-un *Apostol* din a doua jumătate a secolului al XV-lea, scris în limba slavonă amestecată cu românește.²⁾ Câteva file păstrate din manuscrisul cel de al doilea — fragment din *Evanghelia* învățătoare — tot de la aceeași dată, sunt scrise în slavonește paralel cu text românesc. Își acest text, după părerea profesorului N. Iorga este unul din cele mai vechi.³⁾ În sfârșit textul al treilea — câteva cuvinte în limba română — sănt lămuriri la textul *Mineiului slavon* din 1492.⁴⁾

Relativ la cele dintâi două texte n'avem nici acum, cum n'am avut nici altă dată,⁵⁾ nici o pricină deosebită de a nu

1) N. Iorga, *Câteva documente de cea mai veche limbă românească*. Analele Academiei Române. Seria II. Tom. XXVIII, pp. 99—115.

2) *Ibidem*, pp. 100—105.

3) *Ibidem*. Anexa. (Câteva documente . . .).

4) *Ibidem*, pp. 112—113.

5) *Două manuscrise vechi: Codicele Todorescu și Codicele Mărfilan*: Ed. Acad. Rom. București 1914, p. 17—19, 72 și 83